

KÖNYVSZEMLE

Cságoty Ferenc

Három könyv az építészetéről – A szépség. A hasznosság. A tartósság.
Akadémiai Kiadó, Budapest 2013–2014. 3 kötet 192+178+124 o.

Háromkötetes mű. Egy fehér, egy szürke, egy fekete. Egy éve veszem alkalomadtán kezembe e három könyvet. Recenzióíróra nézve nem épp dicsérő intervallum. Néha olvasom, néha sorban, néha összevissza, majd hosszabb időre félrerakom, az idő megy, mégsem távolodom tőle. A feladat tekintetében arányos – úgy érzem, mégis – az egy év. Időben megértem rá, végül is.

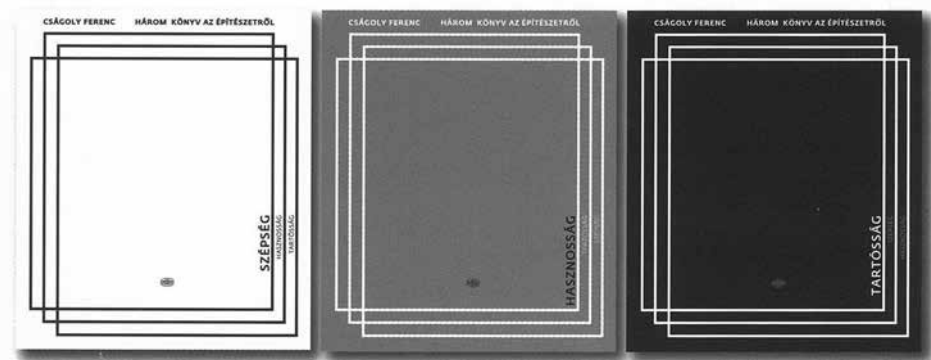
Vitruvius *De Architecturá*ja és Leon Battista Alberti *tíz* könyve, Filarete *traktátusai*, Francesco di Giorgio Martini *kézikönyve*, majd Sebastiano Serlio *hét*, Andrea Palladio *négy* könyve, Gottfried Semper *négy elem* munkája jut eszünkben Cságoty Ferenc *három* könyve kapcsán – e sort Sigfried Giedion, Erwin Panofsky, Nikolaus Pevsner, Ernst Gombrich komplexebb művészettörténeti tanulmányai egészítik ki.

Miért is e névsor? Műfaji és módszertani vonatkozások értékelése szempontjából. Mert Cságoty Ferenc *három* könyve – akarva, bár szerintem végül is akaratlanul – előzményekhez köthető, ami ma vállalás. Több ezer év építészetéről, annak kulturális és társadalmi beágyazottságáról szól, mégis személyes utazás valójában. Egy nagy konstelláció – mondhatnánk: korról jár. Összefoglaló élet-mű-írás, az építészetről vallott személyes hitről.

A műfajt illetően a fent felsoroltakon túl Umberto Eco munkáinak említése szükséges, az egy gondolatmeneten példák sorával végigvezetett esszéstílus korpusz jellege miatt. Miközben Cságoty a vitruviusi hármasság „firmitas-utilitas-venustas” sorrendjének felcserélésével ad címet és vezető gondolatot könyveinek, azok mégis önmagukba érnek vissza. Ezt sugallja a könyv címlapjának grafikája is, ahogy az önmagába visszatérő vonal háromszor körbe járva a közel négyzetes formájú élvágot széléket, a szépség-hasznosság-tartósság szavait vonja középre méretbeli kiemelésre. Az alkalmazott fehér-szürke-fekete alapszín egymásba térése csak erősíti e gondolatot. Amit a gerinctől tovább futó metsző vörös vonalsáv köt ki a hátsó borítóra, hogy sorozathoz méltóan mindhárom könyv képileg és rövid tartalmilag említ-

tésre kerüljön az ajánlásban. Összefüggéseiben – mert nem szabadulhatunk meg a gondolattól, hogy itt minden egyről szól. A három könyv valójában egy korpusz.

Mircea Eliade vallástörténészről kaphatunk talán olyan átfogó képet – a kultúrába ágyazott hit felől megközelítve – a vallásról, amilyen egység és egyensúly – vagy nyugodtan legyünk emocionálisak –, beleérző szeretet sugárzik Cságoly Ferencnek a világ építészet(történet)ét bemutató három könyvében. Mircea, a román származású filozófus híres vallástörténeti munkája, *A szent és a profán* hasonlatosan tudomá-

nyos alapokról íródott, de nyelvezetéből adódóan közérthető munka, a hit olvasmányos világtörténete. A közös nevező mérhető: mindkét szerző az európai kultúra gyökereihez egyrangú szeretettel fordul mint a kevésbé megélt hagyományokhoz. Az ázsiai, amerikai, afrikai vagy ausztrál kultúrák széles ismeretanyagon alapuló bemutatásai nem felülíróak, nem az európai kultúrszemlélet által felülről közelítők, hanem önmagukból kifejtettek – a saját értékeket megértő és kialakulásukat önmaguk fejlődésrendjében feltáró, alapvetően átéléssel dolgozó szemlélettel ír Cságoly is. Kitartó kutatószellem, kritikai attitűd és nagyfokú absztrakciós készség kell az őszinte nyitottság mellett egy ilyen szintetizáló értékeléshez.

A könyv olvasóiként egy nagy mátrix részesei vagyunk. A szerző a felállított terminológiákhoz intuitíven válogat példákat – asszociációs gondolatsort tár elénk, ahol egy épület több fogalom mentén is említésre kerülhetne. Mégis azt a következetes önmérsékletet és aszketikusnak felfogható önkorlátozást tapasztaljuk, ami nagy kedvencek újra és újra értékelésétől, – a sokszor nagy szerzőket is magával ragadó – elfogultságtól távol tartja magát. Mi lehet az alapja egy ekkora tudatossággal készülő esszésornak? Elejétől végéig egy ültőhelyben megírt könyvtriptichonok-e, vagy esszégyűjteményként értékelhetjük e három könyvet? Úgy érzem, utóbbi. Tudományos hivatkozásokban nem beleragadó, gondolatokat a szövegtörzs szintjén hierarchikusan tagoló, elejétől végéig olvasmányos esszéként. E személyes antológia műfaj nem új keletű – mégis korunkra jellemző. A nagy építészettörténeti-építészetelméleti előzményektől itt válik el a munka: mai divatos fogalommal élve inkább gondolatfelhő, egy nagy „mind-map” tárul fel előttünk. Értékelhetnénk módszertan-

nak is azt, ahogy a szerző a témák alapfonalát lefektetve, a kategóriákat egymásba gondosan fűzve jut el – szépség-hasznosság-tartósság gondolati hullámain példákat felsorakoztatva – egy ciklikus egységhez. De miközben csak sejtjük magunkban az átfogó kép ok-okozatai összefüggéseit, addig az építészet számára is egyik legfontosabb médium, az idő vonatkozásaitól el nem tekintve érezzük a heroikus, vagy pontosabban-helyesebben, vállalt aszketikus tudatosságot a példák válogatásában. Még ez utóbbi szó sem helyesen leíró, hiszen nem öncélúsággal igazoló válogatásról van szó, hanem építészeti-képzőművészeti alkotások vagy épp irodalmi idézetek finoman elhelyezett, metaforikus fogalommagyarázatairól.

Egy – a szerzőt ismerve – pontosan definiálható értékrend tárul fel végül, ahol a jó és nem jó építészet között egyértelmű határvonal húzódik. Cságoly határozottan állást foglal, építészeti értékítélete egy komplex világkép, ahol a jók között egyenlőség létezik – és a többi nem fontos. A szerző szándéka nem a vadhajtások kritikája – bár ezt néha megteszi, helyére rakja az arányosság elvétől elhajló szálakat, mégsem veszteget rájuk sok időt. Hiszen egy ilyen átfogó értékszemlélet gazdag világában az idő igen fontos tényező: miközben közel 500 alkotás bemutatásán keresztül Földünk ember által épített világának értékeit tárja elénk, tudatában van, hogy e munka befejezhetetlen. Így érthető az a gondos citáció, amely összeköt távol-keleti vernakuláris emlékeket európai kultúrkörből vett kortárs alkotásokkal vagy épp közép-amerikai kultikus létesítményekkel. Sem idő, sem energia nem teheti áttekinthetővé e nagy munkát – és itt az alkotást nem emberi cselekedetként értékeljük. Bár a munka véghezvivője mégis az ember. Cságoly tehát nem veszteget időt, gondolatmenetét a legpontosabban illesztett példákon keresztül tárja elénk – és ennek végességét is tudatosan szem előtt tartva teremt teljes egyensúlyt az első könyv vitruviusi (többször is visszatérő) témafelvetésétől a harmadik könyv személyes lezárásáig. Mely öt-száz-egynéhány oldal után is továbbutazásra invitál – az építészet egész gyönyörűsége világának megismerésére.

Az utazás e könyvek által kínált eleje Pityerszer a magyarországi Őrségben, (műfaji keretek közötti időleges) vége a németországi Mechernich település határában álló Bruder Klaus kápolnában van. Az anonim építészet és Peter Zumthor remekműve között számos tájat, műfaji területet és alkotást járunk be élményszerű bemutatások által. Hogy miként kapcsolódnak össze az ausztrál őslakosok álomidő képei a tradicionális japán teaház kertjével és Rubljov Szentháromságával? Vagy Giorgio de Chirico, Schaár Erzsébet és Peter Zumthor? Talán könnyedén mozgunk mi is, amikor az európai kultúrkörből a spanyol Oviedo Naranco templomát, az olasz Vicenza Villa Rotondáját és a francia Poissy Villa Savoye épületét egy lapra téve keressük és értjük meg az összefüggéseket. De miként jön össze Newgrange Kr. e. 3100 körüli tumulusza, Chichen Itza 11. századi Tollaskígyó piramisa és Toledo katedrálisának El Transparente barokk kori oltára? Ha utóbbinál Velemér középkori templomát is említjük, talán megint tisztul a kép. A szerző hatalmas ismeretanyagból válogat, és megalapozott magabiztossággal illeszt egymáshoz mozaikokat, mely konstellációk a felvetett téma jól érthető magyarázatát adják változatos kultúrkörből citálva. Szinte minden összeáll, eggyé válik, egyről szól: az építészetről. Miközben ismerhető a

szerző rajongó szeretete az építészet iránt, a szöveg mindig kellően távolságtartó és felesleges pátoz nélküli, egyenletes és nyugodt az értékelések sorozatában. „Klasszikus” építészeti osztályozást csak a második könyv Rendeltetések-épülettípusok fejezete ad – amely nem a mindent lefedő osztályozás, hanem a műre jellemző egyedi kiemelés és teljes beágyazás szándékával jön létre. A világképet illetően még egy megjegyzés ide kívánczik: a szerző tudatos távolságot tart a ma divatos misztifikáció, sejtetés, áltudományosság talmi varázsától – leírásai lényegretörőek és a címszóhoz kötődően célzatosak, az elemzések racionálisak és következetesek. Csakis az alkotói nagyság, a művészi invenció előtt hajol meg – ekként igazi humanista felfogás jellemzi a szöveget, ami ugyanakkor nem nélkülözi a hit forrását sem.

A könyvek tagoltsága arányosan rendezett. A szépség kapcsán lépték, arány és ritmus fogalmairól alkot érthető képet az olvasó számára a szerző, majd a forma, a kompozíció és a fények (tudatos vagy intuitív) tervezőművészi használatába avat be. A hasznosság címszó alatt a tér funkcionális értékelését kapjuk a tértípusok, az alakítás és a kompozíciót érintő térrendszerek mentén – logikusan eljutva az imént felhozott „klasszikus” tipológiához, amelyet az építészet műfaji világába történő beavatásként élhet meg a nem szakmai olvasóközönség. A tartósság fogalma mentén az (anyag)többség, a harmónia és szerkezet kerül középpontba, a racionalitást szellemi síkon meghaladó példákat ad segítőtül a szerző. E harmadik, fekete borítójú kötet végén a vitruviusi hármasság összetettségeit, mindig újra és újra feltárandó kapcsolatrendszerét hangsúlyozza a szerző, mégis bátran engedi el az elemzéseken és személyes értékeléseken végigvezetett, „értő” olvasót – egy személyes továbbutazásra.

Miként Fra Angelico jut el Angyali üdvözlés festményeinek sorozatán közel 10 év alatt a leglényegibb ábrázolásához – vagy talán helyesebben érzékeltetéséhez –, úgy jut el Cságoly három könyve is egyre absztraktabb értékelésekhez. Amíg a (forma) szépség fogalma általános érvényű és talán jobban (köz)érthető, addig a funkció és szerkezet már a mérnöki tudományok kategóriáiba vezeti az olvasót. Mégis egyensúly létezik e vitruviusi hármasságban (bármely sorrendben és irányban), és a három könyv olvasmányossága és közérthetősége törekvése nagy erény.

Sokáig tartogattam, talán mert a recenzióíró elfoglaltságát előtérbe helyező párhuzamnak tűnhetne Szentkirályi Zoltán alakját megidézni Cságoly Ferenc három könyve kapcsán. De nem lenne teljes a kezdő sorokban felvezetni elindított névsor, ha éppen a 20. századi hazai építészettörténet-írás legmeghatározóbb személyiségét nem említenénk. Szentkirályi ismertsége és elismertsége, egyetemi katedrától kezdve mesteriskolán át a szélesebb építész-szakmai közegben itt párhuzamba hozható – a két személyiség össze nem vethetőségét is elismerve. Szentkirályi kétkötetes, *Az építészet világtörténete* című munkája kronologikus mű, de építészetelméleti munkásságával egyetemben az első sorok traktátusíróihoz hasonlatos átfogó szándékkal íródott. Mégis mi köze Szentkirályi két- és Cságoly háromkötetes művének egymáshoz? Az a nyugodt és jól tagolt tiszta gondolatosság, amivel íródott. Szentkirályi Détsy Mihállyal írt „rövid története” középiskolások által is forgatott könyvpár –

Cságoly könyveinek bonyolult szakszavakat kerülő leírásmódja és élményszerű beszámolói a házokról ugyanazt a közönséget (is) célozzák. A művészet alkotófolyamataiba bepillantani kívánó, az emberi tehetség és tenniakarás eredményeit felismerő és a kultúrák nagyságát elismerő, értő közönségnek. Hogy közelebb kerüljünk és még inkább magunkénak érezzük saját kultúránkat, mely egy összetett egész része. Egy egésznek, melynek minden elemi része arányosan lényegi.

Vukoszávlyev Zorán PhD

építész, egyetemi docens

BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék